

Jooske Baris

De rol van cultuur in krimpregio's

Gebieden waar de bevolking afneemt en leegstand groeit, staan voor grote uitdagingen. Hoe kunnen de publieke voorzieningen op peil blijven, en hoe moet worden omgegaan met de veranderende publieke ruimte? Kunst en cultuur kunnen hierin een rol van betekenis spelen.

Bevolgingskrimp wordt gebruikt als containerbegrip voor verschillende demografische processen, zoals vergrijzing, ontgroening en re-urbanisatie, en de trek naar de stad of de gemeentelijke kern. Deze processen versterken en beïnvloeden elkaar. Nederland heeft 23 zogenaamde krimp- en anticipeerregio's. Krimpregio's hebben al enige jaren te maken met bevolgingskrimp en vergrijzing. Ze liggen vooral in de grensgebieden in Noordoost-Groningen, Zuid-Limburg, de Achterhoek en Zeeland. Anticipeerregio's zijn in deze gebieden te vinden, maar ook aan de randen van stedelijker gebied, de Hoeksche Waard en de Kop van Noord-Holland bijvoorbeeld. Hier worden op korte termijn een bevolgingskrimp en een sterke vergrijzing verwacht en moet dus geanticipeerd worden op de demografische veranderingen. De krimp- en anticipeerregio's staan voor grote

uitdagingen op velerlei gebied. Is er voldoende (en geschikt) arbeidspotentieel om de economie te dragen? Is er genoeg sociaal-culturele draagkracht om voorzieningen in stand te houden? Hoe kunnen gemeenten bij een dalende bevolking de publieke voorzieningen op peil houden? Maar ook: wat voor nieuwe mogelijkheden biedt een krimpregio om anders met de ruimte om te gaan? Krimp is niet per se een doemscenario, er ontstaat immers een andere maatschappelijke realiteit, die nieuwe kansen biedt.

Nieuwe initiatieven

De participatiesamenleving is de nieuwe trend, waarbij burgers meer eigen verantwoordelijkheden krijgen en de overheid kleiner wordt. Dat mensen veel zelf kunnen, is heel goed zichtbaar in de krimpgebieden, waar bewoners en bedrijven allerlei nieuwe initiatieven nemen en coöperaties worden opgericht om voorzieningen in stand te houden. Maar de economische crisis laat zijn sporen na en zorgt voor minder werkgelegenheid en minder investeringsruimte.

Al met al brengen krimp en vergrijzing veel nieuwe vraagstukken met zich mee en moet er op zoek worden gegaan naar nieuwe waarden. Een organisatie die zich daarmee bezighoudt is Platform31. Ze werkt op verschillende manieren aan kennisontwikkeling en maakt die toepasbaar in beleid en praktijk. In onder andere de krimpexperimenten en het Kennisplatform Demografische Transitie (KDT) komen krimp en de rol van bewoners, ondernemers en (cultureel) vastgoed aan de orde.

Kunst en cultuur kunnen van waarde zijn voor regio's die zich in een transitiefase bevinden, zoals de hiervoor genoemde krimp- en anticiperregio's. Zo kan de sector helpen bij het vinden van nieuwe bestemmingen voor leegstaand vastgoed, bij het versterken van de sociale vitaliteit en dus leefbaarheid, en bij het beter benutten van de identiteit van de regio.

Leegstaand vastgoed

Als de bevolking in een gebied afneemt, heeft dat consequenties voor de bebouwde omgeving. Het kan leiden tot een overaanbod aan woningen en een waardedaling op de koopmarkt, en tot leegstand van kantoorgebouwen en winkels waardoor er een behoefte ontstaat aan herinrichting van de fysieke infrastructuur om een

gemeente of regio leefbaar te houden.

Als er vastgoed leeg komt te staan, is de vraag wat er met de leegstaande gebouwen moet worden gedaan. Zeker in een periode van een langdurige financiële crisis zoals nu, wanneer het is afgelopen met de winsten die overheden konden boeken met grondverkoop, is dit een complex vraagstuk. Sloop is een optie, maar is ook kostbaar en geeft vaak weinig tot geen rendement. Er kan wel toe overgegaan worden om de kwaliteit van het gebied te versterken, bijvoorbeeld door de aanleg van een buurtpark. Maar vaak is het leegstaande vastgoed beeldbepalend voor de buurt, en dan is het interessanter om innovatieve concepten te ontwikkelen die gebruik weten te maken van de fysieke ruimte en de bebouwde omgeving en deze kunnen opwaarderen. Dat vraagt om een herwaardering van onderliggende principes waarbij niet het economische aspect dominant is, maar ook de historie en de sociaal-culturele voorkeuren van burgers meespelen.

Ook bij het vinden van nieuwe waarden voor leegstaande bebouwing kunnen kunst en cultuur een rol spelen. In krimpregio's staat veel industrieel en cultureel erfgoed leeg. Het gaat om kerken, steenkoolmijnen en textiel fabrieken, die stuk voor stuk de moeite van het behouden waard zijn door hun betekenis voor de identiteit van het gebied waar ze deel van uitmaken. Via deze gebouwen blijft de historische context van een regio voelbaar. Het herbestemmen hiervan en het zoeken naar een nieuwe, levendige invulling, bijvoorbeeld door de culturele sector, dragen ertoe bij dat de waarde van het gebied behouden blijft. Een mooi voorbeeld van het gebruik van kunst en cultuur om vastgoed een nieuwe functie te geven, ligt in Friesland. In Sneek moest een muziekschool verzelfstandigen en transformeren naar een centrum voor kunst en cultuur met een breed aanbod. Dit werd uiteindelijk de start van het project Cultureel Kwartier Sneek, waarbij niet alleen een Centrum voor de Kunsten maar ook een nieuw theater in Sneek gerealiseerd zou kunnen worden. Voor de komst van het Cultureel Kwartier werden vele gebouwen in de omgeving gerenoveerd, de onderwijslocaties, Het Bolwerk en de Noorderkerk zijn daar voorbeelden van. Maar er kwam ook nieuwbouw, zoals Theater Sneek (de blikvanger van het Kwartier) en het atrium van het Cultureel Kwartier. De andere →

gebouwen werden in hun huidige staat aan het project toegevoegd.

Sociale en economische vitaliteit

In krimp- en anticipieerregio's trekken vooral jongeren weg, bijvoorbeeld doordat ze een opleiding gaan volgen in de stad en niet meer terugkeren wegens een gebrek aan werkgelegenheid in de thuisregio. Het aantal ouderen wordt dus relatief groter. Omdat het draagvlak voor veel bestaande voorzieningen dan afneemt, zullen deze verdwijnen, waardoor de reisafstand naar de voorzieningen die overblijven toeneemt. Dit leidt ertoe dat de plekken voor de bewoners om elkaar te ontmoeten schaarser worden. De dorpen en gemeenten waar dit proces zich voltrekt, hebben dan ook het behoud van de sociale vitaliteit als belangrijke speerpunt in hun beleid. Sociale vitaliteit is een nieuwe waarde-drager, die veel instituties en organisaties nog in beeld moeten brengen en moeten vertalen naar beleid. Wat zijn de mechanismen achter zelf-organisatie van burgers en andere particuliere initiatieven? Hoe en wanneer komen mensen (bewoners, ondernemers) in beweging? Deze vraagstukken houden veel overheden en organisaties bezig. Kunst en cultuur kunnen aan die sociale vitaliteit bijdragen omdat ze, net als sport, verbinden, activeren en motiveren.

Denemarken is een mooi voorbeeld van een goede aanpak van de hierboven geschetste problematiek. In Jutland, een sterk krimpende regio in het noordwesten, investeren de gemeenten en bewoners samen in een kunst- en cultuuraanbod in de enige grotere stad in de regio, Aalborg. De industrie is uit de stad verbannen en Aalborg profileert zich nu met trots als cultuur- en universiteitsstad. Het industrieel erfgoed werd behouden, vanwege de meerwaarde die het geeft om de geschiedenis van het havengebied tastbaar te maken. Het havengebied zelf wordt doorontwikkeld tot nieuw

waterfront, met een betere verbinding met de historische binnenstad. Markante nieuwe gebouwen worden gecombineerd met allerhande verwijzingen naar de vroegere functie van het gebied. In het gloednieuwe House of Music komt het culturele aanbod van de regio samen. Opvallend is dat aan de totstandkoming hiervan vele kleine gemeenten en ondernemers in de regio meefinancierden.

Regionale identiteit

In krimp- en anticipieerregio's zijn sturing en samenwerking op bovenlokaal niveau vaak noodzakelijk. Dat geldt zeker voor de aanwezigheid van voorzieningen, die zonder regionale afstemming met elkaar gaan concurreren en met een te klein draagvlak worstelen, wat uiteindelijk alleen maar verliezers oplevert. Toch openbaart krimp zich vooral lokaal, en dat vraagt om een lokale aanpak. Bovendien identificeren bewoners zich voornamelijk met hun eigen regio en omgeving. Om met de gevolgen van krimp om te kunnen gaan is het benoemen en benutten van de regionale identiteit van groot belang. Hiermee onderscheidt een regio zich en kan zij meerwaarde creëren. Kunst en cultuur spelen een grote rol bij het vinden en uitdiepen van de regionale identiteit. Een locatietheatergezelschap als PeerGroup in de Veenkoloniën in Groningen (zie de bijdrage van Henk Keizer in dit nummer) ziet en benut de kracht van een regio en van de bewoners daarin, en draagt zo bij aan het vinden van eigenwaarde, trots en herkenning. Maar ook de fanfare, culturele gebruiken en kleding kunnen voor het positioneren van de regio van grote waarde zijn.

Er zijn dus heel wat manieren waarop kunst en cultuur nieuwe potentiële waardedragers zijn voor krimp- en anticipieerregio's. Een verdere uitwerking van die potentie is nodig. Platform31 zal hier binnen het Kennisplatform Demografische Transitie komend jaar verder mee aan de slag gaan, om ervoor te zorgen dat er kennis ontwikkeld wordt die de waarde van kunst tastbaar maakt en kan vertalen naar efficiënter beleid. •

Kunst en cultuur spelen een grote rol bij het vinden en uitdiepen van de regionale identiteit
